

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТІ ӘКІМШІЛІГІ
АДМИНИСТРАЦИЯ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
EXECUTIVE OFFICE OF THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Л.Н.ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ЕВРАЗИЙСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ Л.Н.ГУМИЛЕВА
L.N. GUMILYOV EURASIAN NATIONAL UNIVERSITY

ТАРИХШЫЛАРДЫҢ ҰЛТТЫҚ КОНГРЕСІ
НАЦИОНАЛЬНЫЙ КОНГРЕСС ИСТОРИКОВ
NATIONAL CONGRESS OF THE HISTORIANS

**«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖӘНЕ ЕУРАЗИЯ КЕҢІСТІГІ:
ҚАЗІРГІ ЗАМАН МЕН ДАМУ КЕЛЕШЕГІ» атты**
Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған
халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының
МАТЕРИАЛДАР ЖИНАҒЫ

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
международной научно-практической конференции
**«РЕСПУБЛИКА КАЗАХСТАН И ЕВРАЗИЙСКОЕ ПРОСТРАНСТВО:
СОВРЕМЕННОСТЬ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ»,**
посвященной 25-летию Независимости Республики Казахстан

WORKS
of the international scientific-practical conference
**«THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AND THE EURASIAN SPACE:
THE PRESENT AND THE FUTURE DEVELOPMENT»**
dedicated to the 25th anniversary of Independence of the Republic of Kazakhstan

II бөлім • часть II • part II

АСТАНА
2016

ӘОЖ 94(574)(063)

КБЖ 63.3(5Қаз)

Қ18

Бас редактор: Сыдықов Е.Б. - Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ректоры, т.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА академигі

Редакция алқасы:

Молдажанова А.А. – п.ғ.д., профессор, оқу ісі жөніндегі проректор

Қамзабекұлы Д. – ф.ғ.д., профессор, әлеуметтік-мәдени даму жөніндегі проректор

Айтмағамбетов Д.Р. – ректордың аппарат жетекшісі

Пауло Ботта – профессор, Аргентина

Жеребцов И.Л. – т.ғ.д., профессор, Ресей

Гюрер Гульсевин – т.ғ.д., профессор, Түркия

Садықов Т.С. – т.ғ.д., профессор, тарих факультеті деканы

Көмеков Б.Е. – т.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА академигі

Дүкенбаева З.О. – т.ғ.д., профессор, Еуразиялық зерттеулер кафедрасының меңгерушісі

Алпысбес М.А. – т.ғ.д., профессор

Бердагулова С.К. – т.ғ.к., доцент

Абдрахманова Г.С. – т.ғ.к., доцент

Сыздық С.Қ. – магистр, оқытушы

Редакция алқасының көзқарасы мақала авторларының пікірімен сәйкес келуі міндетті емес.

Мнение авторов публикаций не обязательно должно совпадать с мнением редакционной коллегии.

The opinion of the authors of publications do not necessarily coincide with the views of the editorial board.

Қ18 «Қазақстан Республикасы және Еуразия кеңістігі: қазіргі заман мен даму келешегі» атты Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның мақалалар жинағы, II б. 435 б. / Жалпы ред.бас. Е.Б. Сыдықов. – Астана: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ баспасы.

Труды Международной научно-практической конференции «Республика Казахстан и евразийское пространство: современность и перспективы развития», посвященной 25-летию Независимости Республики Казахстан, часть II. 435 стр. / Под ред. Е.Б.Сыдыкова – Астана: Издательство ЕНУ им. Л.Н.Гумилева.

Works of the international scientific-practical conference «The Republic of Kazakhstan and the Eurasian space: the Present and the Future Development», dedicated to 25th anniversary of Independence of Kazakhstan, part II. 435 p. / edited by E.B. Sydykov – Astana: Publishing house of L.N. Gumilyov Eurasian National University.

ISBN 978-9365-31-794-1

Жинақта 2016 жылдың қазан айының 20 күні Астана қаласында Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінде өткен Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары берілген. Мақалалар автордың редакциясымен жарияланды.

В сборнике представлены труды международной научно-практической конференции, посвященной 25-летию Независимости Республики Казахстан, прошедшей в ЕНУ имени Л.Н. Гумилева. Астана, 20 октября, 2016 г. Материалы публикуются в авторской редакции.

The collection contains the works of the international scientific-practical conference dedicated to 25th anniversary of Independence of the Republic of Kazakhstan, which was held at the L.N. Gumilyov ENU. Astana, October 20, 2016. Materials are published in author's version.

ISBN 978-9365-31-794-1

ӘОЖ 94(574)(063)

КБЖ 63.3(5Қаз)

МАЗМҰНЫ

СЕКЦИЯ – 1. ЕЖЕЛГІ ДӘУІРДЕН ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢГЕ ДЕЙІНГІ ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТІ / ИСТОРИЯ И КУЛЬТУРА КАЗАХСТАНА С ДРЕВНЕЙШИХ ВРЕМЕН ДО НАШИХ ДНЕЙ

Абдрахманова Г.С., Каратаев О.К. ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ВЕЛИКОГО ШЕЛКОВОГО ПУТИ НА ТЕРРИТОРИИ КАЗАХСТАНА	3
Абдрахманова К.К. ТОРГОВЛЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННЫМИ ТОВАРАМИ В ГОРОДАХ ЦЕНТРАЛЬНОГО КАЗАХСТАНА В 1950-1970-е ГОДЫ	6
Абуев К.К. СИБИРСКОЕ ХАНСТВО В КОНТЕКСТЕ КАЗАХСКО-РУССКИХ ОТНОШЕНИЙ (историография проблемы)	9
Азмұханова А.М. ЖӘДИДТІК ОҚУ ЖҮЙЕСІНЕ КӨШУ ЖОЛЫНДАҒЫ ҰЛТ ЗИЯЛЫЛАРЫНЫҢ ЕҢБЕГІ.	14
Азнина К.А. ҚОЙЛЫБАЙ БАҚСЫНЫҢ КҮЙ ӨНЕРІ МҰРАСЫ	19
Алибек С.Н., Косанбаев С.К. ОПИСАНИЕ ТРАДИЦИОННОГО УКЛАДА ЖИЗНИ И БЫТА КОЧЕВЫХ КАЗАХОВ ТУРКЕСТАНСКОГО КРАЯ (НА ПРИМЕРЕ Н.ЗЕЛАНДА, Н.КАЛМАКОВА, Г.И.СПАССКОГО И Б.ЮЗЕФОВИЧА)	21
Алпысбес М.А. ШЕРУШІ БАЙТАЙЛАҚ БАТЫР ТУРАЛЫ ТАРИХИ-ШЕЖІРЕЛІК ДЕРЕКТЕРДІҢ ТАҒЫЛЫМЫ	24
Альжанова Э.Е. КУЛЬТУРНО-ПРОСВЕТИТЕЛЬНОЕ ДЕЛО КАЗАХСТАНА В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XX ВЕКА	30
Амрина М.С. ҚАЗАҚСТАННЫҢ ДАЛАЛЫҚ ОБЛЫСТАРЫН ЗЕРТТЕГЕН Ф.А. ЩЕРБИНА ЭКСПЕДИЦИЯСЫНЫҢ ҰЙЫМДАСТЫРЫЛУ ТАРИХЫ	32
Анасова А.Б. МЕРЗІМДІ БАСПАСӨЗ МАТЕРИАЛДАРЫ БОЙЫНША XIX ҒАСЫРДЫҢ АЯҒЫ МЕН XX ҒАСЫРДЫҢ БАСЫНДАҒЫ ТОРҒАЙ ОБЛЫСЫНЫҢ МӘДЕНИ-РУХАНИ ДАМУЫ	41
Арапов Ж.М. ҚАЗАҚ ЭТНОСАЯСИ БІРЛЕСТІГІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ НАЙМАН ТАЙПАСЫНЫҢ ОРНЫ	43
Ахметшина Г.У. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ КИІМІНДЕГІ ОЮ-ӨРНЕК	47
Базылхан Н. ТЮРКО-МОНГОЛЬСКИЕ ЭТНОКУЛЬТУРНЫЕ ФАКТОРЫ (VII–XIV ВВ.) (этносемантические проблемы погребально-поминальных комплексов)	51
Балгабаева Г.З. РАЗВИТИЕ ВОЕННОГО ДЕЛА НА ТЕРРИТОРИИ КАЗАХСТАНА В ПЕРИОД ЗАРОЖДЕНИЯ КОЧЕВНИЧЕСТВА	57
Балыкова А.М. БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ӨңІРІНДЕГІ МЕДИЦИНАЛЫҚ МЕКЕМЕЛЕРДІҢ ДАМУ ТАРИХЫНАН (XX ҒАСЫРДЫҢ I ЖАРТЫСЫ)	60
Баширова А.М. МЕЧЕТИ И МЕДРЕСЕ В ВОСТОЧНОМ КАЗАХСТАНЕ	62
Баязитова Р.Р., Дукенбаева З.О. ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ ТАРИХИ ЗЕРТТЕУЛЕРДЕГІ ҰЛТ-АЗАТТЫҚ КҮРЕС МӘСЕЛЕЛЕРІ	63
Бекмагамбетова М.Ж., Бекмагамбетов Р.К. ОСВЕЩЕНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАЗАХСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ НАЧАЛА XX ВЕКА В АКАДЕМИЧЕСКИХ ИЗДАНИЯХ: ПАРАЛЛЕЛЬНАЯ ДЕМОСТРАЦИЯ	68

Беспалинов А.Т. К ИСТОРИИ ПРОИСХОЖДЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ИССЫКСКОГО ХОЛОДНОГО ОРУЖИЯ АКИНАК В СРАВНЕНИИ С ОСТАЛЬНЫМИ НАХОДКАМИ	71
Біләлова Г.Д. ТАСМОЛА АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ МӘДЕНИЕТІНІҢ АҢ СТИЛІ	77
Брынза Т.В. ХАРАКТЕРИСТИКА ВЕДУЩИХ ТИПОВ МАТЕРИАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ ЭПОХИ СРЕДНЕЙ БРОНЗЫ УРАЛО-КАЗАХСТАНСКИХ СТЕПЕЙ	80
Бурлуцкая (Банникова) Е.В. ОРЕНБУРГСКИЕ КУПЦЫ ДЕЕВЫ В РУССКО-АЗИАТСКИХ КОНТАКТАХ XIX ВЕКА	83
Дауконова Р.Т., Рамазанова Ф.С. НАУЧНОЕ ОПИСАНИЕ КРАЯ В МАТЕРИАЛАХ ДЕЯТЕЛЕЙ СЕМИПАЛАТИНСКОГО ПОДОТДЕЛА ЗАПАДНО-СИБИРСКОГО ОТДЕЛА РУССКОГО ГЕОГРАФИЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА	86
Джуманиязова Н. Х. ПОВСЕДНЕВНАЯ ЖИЗНЬ КАЗАХСКОГО НАСЕЛЕНИЯ В КОНЦЕ XVIII-НАЧАЛЕ XX ВВ. (НА МАТЕРИАЛАХ ОРЕНБУРГСКОЙ ГУБЕРНИИ)	89
Дүкенбаева З.О., Қоскеева Ә.М. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҰЛТ-ТІЛ МӘСЕЛЕСІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ҚЫРЛАРЫ	93
Dukenbayeva Z.O., Shabambayeva A.G. ABOUT THE RESEARCH OF AKZHAN MASHANOV IN THE ANCIENT HISTORY OF KAZAKHSTAN	96
Елтай А. ҚАЗАҚ ЖҮЗДЕРІНІҢ ПАЙДА БОЛУ МӘСЕЛЕСІ	98
Ерболова А.Е. ИСТОРИЯ ИЗУЧЕНИЯ ТРУДОВ ИБН-ФАДЛАНА В ОТЕЧЕСТВЕННОЙ И ЗАРУБЕЖНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ	100
Ерменбаева Г.К. ВКЛАД ТУРГАЙСКОГО СТАТИСТИЧЕСКОГО КОМИТЕТА В ИЗУЧЕНИЕ ФОЛЬКЛОРА	104
Есимова Ж.К. МИГРАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В ПЕРИОД ОСВОЕНИЯ ЦЕЛИННЫХ И ЗАЛЕЖНЫХ ЗЕМЕЛЬ	107
Вопора G. L., Habdulina M.K. INSCRIBED VESSELS AND SILVER ARTEFACTS FROM SOUTHERN KAZAKHSTAN IN THE SECOND HALF OF THE 1 ST MILLENNIUM BC	111
Жанақова Н.Т. ҰЛЫ ЖІБЕК ЖОЛЫНЫҢ ТАРИХИ МАҢЫЗЫ	118
Жанғалиев У.К. ҚЫПШАҚТАР ХАНДЫҒЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ЖАҒДАЙЫ	121
Жаркенова А.М. КЕҢЕСТІК ОДАҚ ДӘУІРІНІҢ 50-80-ЖЖ. СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАННЫҢ НЕГІЗГІ ЭТНИКАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ЕРЕКШЕЛІГІ	124
Жаркенова А.М., Жардемова А.А. САРАЙШЫҚ - ЕЖЕЛГІ ҚАЛАНЫҢ ҰЛЫЛЫҒЫ	129
Жауымбаев С.У. ҚАРҚАРАЛЫ ӨңІРІН АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ТҮРҒЫДАН ЗЕРТТЕУ	131
Жумабаева Ж.К. ПРОБЛЕМАТИКА КАЗАХСТАНСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ СОВЕТСКОГО ПЕРИОДА(1920-1990)	135
Жұмабаева Ж.К. «САРАЙШЫҚТЫҢ КРЕМЛІ» МӘСЕЛЕСІ: АҢЫЗ БЕН АҚИҚАТ	138
Ибадуллаева З.Ө. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ҚҰРАМЫНДАҒЫ СУНАҚТАР	142

Исенов Ө.И. «МӘДЕНИ МҰРА» БАҒДАРЛАМАСЫ АЯСЫНДА ЖАРИЯЛАНҒАН ТАРИХИ ЕҢБЕКТЕР ХАҚЫНДА	144
Искакова К.Ы., Оразаев С. Б. «ОТАНДЫ ҚОРҒАУДА» ГАЗЕТІ – ЛЕНИНГРАД МАЙДАНЫ ЖАУЫНГЕРЛЕРІ ӨМІРІНІҢ АЙНАСЫ	147
Исмаилов С.С., Бисембаева А.К. СТАНОВЛЕНИЯ И ЖИЗНЕННЫЕ ОРИЕНТИРЫ Ч.ВАЛИХАНОВА	149
Кабульдинов З.Е. «РАЗНОЕ ПРОИСХОЖДЕНИЕ» ИЛИ ИСТОРИЯ ФОРМИРОВАНИЯ НАСЕЛЕНИЯ ПОЛИЭТНИЧЕСКОГО КАЗАХСТАНА (к вопросу о реализации «Доктрины национального единства Казахстана»)	152
Кабылбекова Б.Т. НАУЧНАЯ И ТВОРЧЕСКАЯ ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ КАРЛАГА: ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТ	157
Кабылтаева С.К. РОЛЬ КАЗАХСКИХ ХАНОВ И БАТЫРОВ В ОХРАНЕНИИ ЦЕЛОСТНОСТИ КАЗАХСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ В БОРЬБЕ ПРОТИВ «ДЖУНГАРСКОЙ АГРЕССИИ»	159
Каиржанов А.К. ТАМГОВАЯ ТЕОРИЯ ПРОИСХОЖДЕНИЯ ДРЕВНЕТЮРКСКОГО РУНИЧЕСКОГО АЛФАВИТА	162
Калыш А.Б. К ВОПРОСУ ОБ ЭТНИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЕ РАЗВОДОВ В АКТЮБИНСКОЙ ОБЛАСТИ	167
Карибекова М.Е. ҰЛТТЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛЫНДАҒЫ ЗИЯЛЫЛАР ҚЫЗМЕТІ	169
Касенов Е.Б. К ПРОБЛЕМЕ ФОРМИРОВАНИЯ ИСТОРИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ	173
Козаченко Е.А. ЖИЛИЩНО-БЫТОВАЯ ПОВСЕДНЕВНОСТЬ ЛЮДЕЙ В 70-х ГОДАХ XX ВЕКА НА ПРИМЕРЕ УСТЬ-КАМЕНОГОРСКА	176
Крыкбаева С.М. ӨНЕРДЕГІ РӘМІЗ ҰҒЫМЫНЫҢ МӘДЕНИ МАЗМҰНЫ	178
Кусаинова Ж.Д. ДВИЖЕНИЕ КЕНЕСАРЫ КАСЫМОВА: ИСТОРИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ	181
Кушкумбаев А.К. ИСТОРИЧЕСКАЯ СЕМАНТИКА ТЕРМИНА «ЗОЛОТАЯ ОРДА»	184
Қабықаев Е.Ж. КЕҢЕСТІК КЕЗЕНДЕГІ ЗАЙСАН АУДАНЫНЫҢ МӘДЕНИЕТІ	188
Қашқымбаев А. ЕГЕМЕНДІК ПЕН ТӘУЕЛСІЗДІК ТАРИХЫНДАҒЫ ЕЛЕУЛІ КЕЗЕҢ	191
Қуандық Е. ИНДУСТРИЯЛАНДЫРУДЫҢ ЗАРДАПТАРЫ	193
Мағзумова А.С. ЖАЙЫҚ ҚАЛАШЫҒЫ ТЫҢ ДЕРЕКТЕРДЕ	201
Мажитов С.Ф. ФЕНОМЕН «ЭПОХИ ПЕРЕМЕН» И НАЧАЛО СОВРЕМЕННОЙ ИСТОРИИ КАЗАХСТАНА (1985-1999 гг.)	204
Макашева А.С. ФОРМИРОВАНИЕ АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО УСТРОЙСТВА АКМОЛИНСКОЙ ОБЛАСТИ: ЭКСКУРС В ИСТОРИЮ	207
Малыбаева Б.С. ПЕРЕСЕЛЕНЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА СОВЕТСКОГО ГОСУДАРСТВА В ЦЕНТРАЛЬНОМ КАЗАХСТАНЕ В 1920-30-ЫЕ ГОДЫ	210
Маутканова А.Т. ЭТНИЧЕСКИЙ СОСТАВ ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ В 1999 – 2016 гг.	213

Молдабай Талғат КӨНЕ ТҮРІК ЖАЗУЫ ТАҢБАЛАРЫНЫҢ СЕМАНТИКАСЫ ЖӘНЕ АВТОХТОНДЫҚ НЕГІЗДЕРІ	215
Мурат Уали ТРИ КЛАНА, ТРИ ЧАСТИ, ТРИ ЖУЗА	219
Мусабекова Р.М. О РЕПРЕССИРОВАННОМ ПИСАТЕЛЕ КАЗАХСТАНА (о писателе Ю. Домбровском)	221
Мусабекова У.А., Абилкасым М. ЭТНОКУЛЬТУРА ТЮРКСКИХ НАРОДОВ (НА МАТЕРИАЛЕ ТЮРКСКИХ ПАМЯТНИКОВ)	225
Мұхатова О.Х. ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ТАРИХИ ОЙДЫҢ ДАМУЫ ЖӘНЕ МАХМҮД ҚАШКАРИ	227
Нуржанов А.А. КЕРАМИЧЕСКИЕ КОМПЛЕКСЫ ГОРОДИЩА КУЛАН	230
Оросхан Б. ТОРЕВТИКА ЖӘНЕ КӨШПЕЛІЛЕР ӨНЕРІ	235
Өтениязов С. ҚАЗАҚ МЕМЛЕКЕТІ ТАРИХЫНЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ	237
Pedraski M, Умиткалиев У.У., Айтбаев А.Б., Адельчанов К.С. ПОЛЬСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ В ОБЛАСТИ АРХЕОЛОГИИ И ЭТНОЛОГИИ	242
Петрич Л.В. МЕТОДЫ РАБОТЫ ПО ЛИКВИДАЦИИ НЕГРАМОТНОСТИ НЕРУССКИХ НАРОДОВ ОРЕНБУРЖЬЯ В 1920-1930-Е ГОДЫ	244
Рамазанова Ф.С., Балапанова Э.М. ФОРМИРОВАНИЕ МЕХАНИЗМА РУКОВОДСТВА МОДЕРНИЗАЦИЕЙ КУЛЬТУРНОЙ СФЕРЫ КАЗАХСТАНА (20-30 ГГ. XX В.)	247
Рахимбекова А.К., Ботаева З.Ф. ВКЛАД П.И. РЫЧКОВА В ИЗУЧЕНИЕ КАЗАХСТАНА: НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ	250
Рахимбекова А.К., Садвакасова С.У. ИЗ ГЛУБИНЫ ВЕКОВ: ИСТОРИЯ И ЗНАЧЕНИЕ НАГРАД	252
Сабитов Ж.М. ДЖАМИ АТ-ТАВАРИХ КАДЫРГАЛИ ЖАЛАИРИ КАК ИСТОЧНИК О ЖИЗНИ УРУС-ХАНА	255
Садвокасова З.Т., Султанова А. ПУБЛИКАЦИИ ПО ПРОБЛЕМЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПАРТИЙНО-СОВЕТСКОЙ НОМЕНКЛАТУРЫ	258
Садыков Т.С., Жакиянова А.Н. ҚАЗАҚТЫҢ АУЫЗША ТАРИХЫНЫҢ ҰЛТ ТАРИХЫН ЗЕРДЕЛЕУДЕГІ РӨЛІ	261
Сайлаубаева Н.Е. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ӘСКЕРИ ӨНЕРІ	263
Сейтказина Қ.О., Тұрсынбек Ж.Қ. ҰЛЫ АҒАРТУШЫ ШОҚАН УӘЛИХАНОВ ӨМІРІНІҢ БЕЛЕСТЕРІ	266
Сейткалиев М.К., Буранбаев Р.Н. ИССЛЕДОВАНИЕ СВЯТИЛИЩ ПОЛУОСТРОВА ТУПКАРАГАН В 2015 ГОДУ	268
Сембаева Ә. ЕЖЕЛГІ ДӘУІРДЕГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ МӘДЕНИЕТІ	270
Сураганова З.К. НЕМАТЕРИАЛЬНОЕ КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ КАЗАХСКОГО НАСЕЛЕНИЯ ЗАРУБЕЖНОГО АЛТАЯ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ	272
Сыздыкова А.М. ОРГАНИЗАЦИЯ ГОРНОГО ДЕЛА В ПРОШЛОМ И УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ	276

Сыздық С.Қ. ЖАҢА ДЕРЕКТЕРМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУ ӘДІСТЕРІ	278
Танатарова Ж.Т., Кенжебаева С.Е. ИДЕЙНАЯ КОНСОЛИДАЦИЯ МУСУЛЬМАН В ДО-РЕВОЛЮЦИОННЫЙ ПЕРИОД	281
Тастекова Г.Б. 1920-шы ЖЫЛДАРЫ ҚАЗАҚ ЖЕРІ ШЕКАРАСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН АНЫҚТАЛУЫ МӘСЕЛЕСІНІҢ ТАРИХНАМАСЫ	287
Ташагыл А., Акмадиева Г.П. ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫ ДИПЛОМАТИЯСЫНЫҢ ТАРИХЫ	290
Тлеугабұлов Д.Т., Свиридов А.Н. ТОПОГРАФИЯ ПОСЕЛЕНИЙ РАННЕГО ЖЕЛЕЗНОГО ВЕКА САРЫАРКИ	293
Төлеубаев Ә.Т., Жұматаев Р.С., Шагирбаев М.С. ШІЛІКТІ ҚОРЫМЫНДА 2016 Ж. ЖҮРГІЗІЛГЕН АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ЖҰМЫСТАРДЫҢ НӘТИЖЕЛЕРІ (бастапқы хабарлама)	297
Төлеубаев Ә.Т., Жұматаев Р.С., Шагирбаев М.С. АЛАКӨЛ АЙМАҒЫНДАҒЫ ОРТАҒАСЫРЛЫҚ ҚАЛА МӘДЕНИЕТІ	304
Тұлбасиева С.К. XIX-XX ҒАСЫРДЫҢ БАСЫ ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫНДАҒЫ АЗАТТЫҚ ҚОЗҒАЛЫСТАР ЖАЙЫНДАҒЫ ОЙ-ПІКІРЛЕРДІҢ ДАМУЫ	308
Түлекова М.К. ЕГЕМЕНДІК ЖЫЛДАРДАҒЫ КӨШІ-ҚОН	312
Туменова Л.Е. XIX Ғ. ҒАЛЫМДАР, САЯХАТШЫЛАР, ЭТНОГРАФТАРДЫҢ БӨКЕЙ ХАНДЫҒЫ ТАРИХЫНЫНА ҚАТЫСТЫ ЗЕРТТЕУЛЕРІ	315
Зәкенұлы Т. ҚАЗАҚ МЕМЛЕКЕТТІЛІГІНІҢ АРҒЫ БАСТАУЛАРЫ	319
Үмітқалиев Ұ.Ұ. Ә.М. ОРАЗБАЕВТЫҢ ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖҮРГІЗГЕН ЗЕРТТЕУЛЕРІ	327
Хабдулина М.К. НОВЫЕ ПОДХОДЫ В ИЗУЧЕНИИ ПРОБЛЕМ РАННЕСРЕДНЕ-ВЕКОВОЙ АРХЕОЛОГИИ САРЫ-АРКИ	332
Шаймердинова Н.Г., Төребекова С.М. КӨНЕ ЖӘНЕ ОРТА ҒАСЫР ЕСКЕРТКІШТЕРІНДЕГІ КӨСЕМШЕ ФОРМАЛАРЫНЫҢ ДАМУЫ	335
Шаймуханова С.Д., Баймағамбетова Ж.М. ПРОБЛЕМА ОТНОШЕНИЯ КАЗАХСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ К ВОССТАНИЮ 1916 ГОДА В СОВРЕМЕННОЙ ИСТОРИОГРАФИИ	338
Шахаман З.Б. ЭТНОДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ В КОСТАНАЙСКОЙ ОБЛАСТИ (1999-2016 ГГ.): КРАТКИЙ ОБЗОР	340
Шойбекова А.С. РАҚЫМЖАН ҚОШҚАРБАЕВТЫҢ ЕРЛІГІ ТУРАЛЫ 1945-1960 ЖЫЛДАРДАҒЫ ПАЙЫМДАУЛАР	344
Шыныбеков Б.Ш. ДӘСТҮРЛІ ҚОҒАМДАҒЫ ТҮРМЫС-ТІРШІЛІКТЕГІ ҚАЗАҚ ҚЫЗДАРЫ МЕН ӘЙЕЛДЕРІНІҢ ОРНЫ	346
Ыбырайхан М.Ы. СІБІРЛІК КӨПЕС С.А. ПОПОВТЫҢ ОРТАЛЫҚ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КЕН ЗАУЫТ ІСІ	350
СЕКЦИЯ – 2. ҰЛЫ ДАЛА ЕЛІ ЖӘНЕ Л.Н. ГУМИЛЕВТІҢ ЕУРАЗИЯЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАРЫ / СТРАНА ВЕЛИКОЙ СТЕПИ И ЕВРАЗИЙСКИЕ ВЗГЛЯДЫ Л.Н. ГУМИЛЕВА	
Айтмағамбетов Д.Р. ҰЛЫ ДАЛА ЖӘНЕ Л.Н. ГУМИЛЕВТІҢ ЕУРАЗИЯЛЫҚ КӨЗҚАРАСЫ	354
Арапов Ж.М. ГУМИЛЕВТІҢ КӨШПЕЛІ ЖӘНЕ ТҮРКІ ХАЛЫҚТАР ТАРИХЫНА ЗЕРТТЕЛУ КӨЗҚАРАСЫ	356

Әлібек С.Н. Ә.Н.БӨКЕЙХАНОВ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ТҮРМЫСЫ МЕН МӘДЕНИЕТІН СІПАТТАУ	358
Байбулсинова А.С. ҰЛТ ЖОСПАРЫ – ҚАЗАҚСТАНДЫҚ АРМАНҒА БАСТАЙТЫН ЖОЛ	360
Байбулсинова А.С., Серикова Л.С. ҰЛЫ ДАЛА ТАРИХЫ: ЗАМАНАУИ ТАНЫМ	362
Бикенов А.Х. Л.Н.ГУМИЛЕВ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ КӨНЕ ТҮРІК ҚОҒАМЫНА ТӘН БІЛІК ИНСТИТУТТАРЫ	367
Болатұлы Нұржан «ҚАЗАҚ ЕЛІ САЯСАТЫ – ТЫНЫШТЫҚ ҒӘМ ТҮРАҚТЫЛЫҚ КЕПІЛІ: ТАРИХИ-ФИЛОСОФИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ»	370
Бүлекбаев С.Б., Алямова З.А. К ВОПРОСУ ВКЛАДЕ НОМАДОВ В МИРОВОЮ ЦИВИЛИЗАЦИЮ	373
Жақия М.Қ. КАРЛАГ - ҚАЗАҚТЫҢ ҚАСІРЕТІ ...	376
Искакова К.Ы., Елтай Ақтан Л.Н. ГУМИЛЕВТІҢ ПАССИОНАРЛЫҚ ИДЕЯСЫ МЕН ЭТНОГЕНЕЗ ТЕОРИЯСЫ ЭТНИКАЛЫҚ ТАРИХТЫ ЗЕРТТЕУДІҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ	379
Кабылтаева С.К., Комарова Дамира ЕВРАЗИЙСКИЕ ИДЕИ ЛЬВА НИКОЛАЕВИЧА ГУМИЛЕВА И СОВРЕМЕННОСТЬ	382
Кала Н.С. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ТУРИЗМ САЛАСЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫНЫҢ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ	384
Кенжебай Р.Н. Сейдахметова Г.Т. ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН АЙМАҒЫНДА ТУРИЗМ САЛАСЫН ДАМУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕРІ	386
Любичанковский А.В. ЭТНОЛОГИЧЕСКАЯ ДЕТЕРМИНАНТА ВОЗДЕЙСТВИЯ НА ВМЕЩАЮЩИЙ ЛАНДШАФТ В КОНТЕКСТЕ КОНЦЕПЦИИ ЭТНОГЕНЕЗА Л.Н. ГУМИЛЕВА	390
Номогоева В., Раднаева Э.Л. СТАНОВЛЕНИЕ БУРЯТСКОЙ НАУКИ В КОНТЕКСТЕ ЕВРАЗИЙСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ	392
Оловинцов А.Г. «ИГО» ИЛИ ТОЛЕРАНТНОСТЬ НА ПРИМЕРЕ СУЩНОСТИ КАСИМОВСКОГО ХАНСТВА В XV-XVII ВЕКАХ	396
Өмірбекова Ж. КӨШПЕЛІЛЕРДІҢ ЭТНОЭКОЛОГИЯЛЫҚ ДӘСТҮРЛЕРІНІҢ ЗЕРТТЕЛУ ДЕҢГЕЙІ	400
Пилипчук Я.В. ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА КАРЛУКСКОГО ДЖАБУЯТА	404
Radnaeva E., Talgatbek M., Dukenbaeva Z. AKZHAN AL - MASHANI IS A RESEACHER OF THE GREAT STEPPE CIVILIZATION	407
Рахимбекова А.К. ЭТИКА ДИАЛОГА МЕЖДУ НАРОДАМИ: НА ПРИМЕРЕ «ЛЕСА» И «СТЕПИ»	410
Сакенов Д.Ж. ЭТНОКУЛЬТУРНАЯ МОДЕЛЬ ГЕНДЕРНОГО ВОСПИТАНИЯ КАЗАХОВ	413
Серикова Л.С. ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО СУВЕРЕНИТЕТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	417
Сыздықов С.М., Смағұлов Н.Б. КҮЛТЕГІН ЖАЗБАСЫНДАҒЫ ЕЖЕЛГІ ТҮРІКТЕРДІҢ «МӘҢГІ ЕЛ» САЯСИ МАНИФЕСТІ	419
Шалдарбекова А. К ВОПРОСУ О ГЕОГРАФИЧЕСКИХ И ХРОНОЛОГИЧЕСКИХ РАМКАХ ДРЕВНЕТЮРКСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ	426

Қорыта айтқанда Еуразия ауқымында бой көтерген далалық өркениетке тән мемлекеттік дәстүрлердің әбден қалыптасқан кезеңі еделгі түркі дәуірі. Олар құрған мемлекеттер ондаған елдер мен руларды жақындастырып тұруына бірнеше себеп бар: халықтың құндылықтар жүйесіндегі ең басты тұғыры — ел санасы, яғни түркілердің қоғамдық сана-сезімі мемлекеттік түсінікке негізделген. Бұл орайда Құтлық қағанның тасқа қашалған сөзінен үзінді келтірейік: «Қытай қолында қандай ерлеріміз құл болып қалды, қандай таза, сұлу әйелдеріміз күң болып қалды. Біз бұларға елу жылдық еңбек күшімізді бердік. Мемлекеттің заң жосығын жасап бердік. Біз Қытайға басқа мемлекеттерді жеңіп бердік.

Біз мемлекеттілігі бар халық едік, қайда сол мемлекетіміз? Біз қағаны бар ел едік, қайда сол қағанымыз деген сөдер айтылған [11]. Демек бұл сөз жолдарынан көне түркілерде Ел мен Жер иесі өзіміз деген ұғым қалыптасқан.

2. Ежелгі Түркі мемлекетін сокральды қасиетке ие тәңірі тектес Ашина әулетінен шыққан аксүйектер басқарған.

3. Мәңгілік түркі елін көшпелілер құрғанымен, Батыс Түркі қағандығының едәуір бөлігі отырықшылыққа көшіп, қолөнер мен егіншілікпен айналысқан.

4. Мемлекеттің өркендеуінің бір арнасы сауданы қолдану деп түсініп, сауда және байланыс тәсілдерінің бірі — Ұлы Жібек жолын бақылауда ұстап отырған.

Көріп отырғанымыздай түркілердің билік институтына деген түсінігі жалпы дүниетанымы мен көшпелілердің саяси мәдениетінің құрамдас бөлігі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Гумилев Л.Н. Көне түркілер: көпшілік оқырманға арналған, Алматы. «Білім», 2012. 5-б.
- Бичурин Н.Я. (Иакинф). Собрание сведений о народах, обитавших в Средней Азии в древние времена. 1-т. М.-Л., 1990, 221б.
2. Бартольд В.В. Двенадцать лекций по истории турецких народов Средней Азии. Сочинения. Т.V М., 1968, 136-б.
3. Кляшторный С.Г., Султанов Т.И. Казахстан летопись трех тысячелетий, Алма-Ата «Рауан» 2002, 156-б.
4. Кляшторный С.Г. Формирование древнетюркской государственности от племенного союза до первого тюркского каганата. — : Эволюция государственности Казахстана (Материалы международной конференции, г. Алматы 3-5 апреля 1996г). – Алматы, 1996. С.12-15.
5. Абенов Е. Цивилизационные основы казахстанской государственности// Евразийское сообщество: экономика, политика, безопасность. 1996, №3, 15-6.
6. Қорқыт ата кітабы. Алматы, 2006, 122-126 бб.
7. Материалы по истории сюнну (по китайским источникам) Вып.2. Предисловие, перевод и примечания В.С.Таскина, М., 1973, 4-6.
8. Қашқари М. Диуани лұғат-ат түрік, Алматы, 2003, 17-б.
9. Зуев Ю.А. Китайские известия о Суябе. — Изд. АН Каз ССР, сср. Ист. Археология и этнография, 1990. Вып. 3, 14-б.
10. Орхон жазуларындағы Күлтегін жырлары (Үлкен жазу)//Ертедегі қазақ әдебиеті. Хрестоматия. Алматы: «мектеп», 1967, 32-33 бб.

Болатұлы Нұржан

«ҚАЗАҚ ЕЛІ САЯСАТЫ – ТЫНЫШТЫҚ ҒӘМ ТҰРАҚТЫЛЫҚ КЕПІЛІ: ТАРИХИ-ФИЛОСОФИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ»

Саясат ұғымы сан қырлы, бағзы заманнан адаммен бірге жасап келе жатқан философиялық ұғым. Саясаттың нақты анықтамасы осы деп айта қою қиын. Себебі әр ұлттың, әр халық пен елдің түсінігіндегі саясат ұғымы әр түрлі. Қазіргі ғылым – саясаттың бастауын антика дәуірінен бастауға бейім. Себебі, ең алғаш рет саясат туралы ойлар мен толғамдарды антика дәуірінде хатқа түсірген [1,39]. Ал, мәнісі мен мағынасы әлем халықтарына ортақ пікір деп айтуға болмайды.

Хат-қағазға түспесе де біздің ата-бабаларымыз көне дәуірдің өзінде-ақ саясат, халық пен мемлекет туралы ойлары ауыздан ауызға тарап ұрпақтарына жетті. Көне түркі заманынан басталып, Алтын Ордаға ұласқан, одан Қазақ Ордасына жалғасқан мың жарым жылдық ұлы тарихымызда әлем

халықтарының қадым замандардан бергі ұлағатты істерінің қатарынан орын алуға лайық, өткенді тану ғана емес, бүгінгі барымызды бағалау үшін де аса мәнді қоғамдық және саяси үлгілер мол [2,87]. Соның бірі – қазақ еліндегі дала демократиясы. Дәл қазіргі уақытта Қазақ елінің, өзгеден ерекше, өзіне тән «дала демократиясы» болғанын баршаға насихаттауға тиіспіз. Қазақ мемлекеттілігінің, қазақ демократиясының тәуелсіздік алғаннан кейін және тақыр жерде пайда болмағанын, оның мыңжылдық тарихы бар екенін мақтанышпен айта аламыз. Ғұн, түркі заманынан бастау алатын дала демократиясы Қазақ хандығы тұсында кемелденді.

Көшпелі өмір салтын ұстанған бабаларымыз үшін ең қасиетті түсінік – отан болған. Отан – ел, халық, жер. Осы үш ұғыммен бабаларымыз Еуразияның кең даласында өз мемлекетін құрып, саясатын жүргізді. Мұның дәлелі осыдан екі мыңжылдық бұрын ең даланы жайлап, игеріп, халқына бейбіт өмір сыйлаған ғұн бабаларымыздың тәңірқұты Мөде ел мен халықтың тыныштығы үшін көрші мемлекеттің сұратқан ең сұлу жары мен хас тұлпар жүйрігін де сыйға тартқан. Ал, астамсыған көршіміз ұлтарақтай жер талап ете бастағанда, «Бұл жерде біздің ата-бабамыздың сүйегі жатыр, оны беруге болмайды. Жер – мемлекет тұтқасы», деп көрші мемлекетке соғыс ашуға мәжбүр болған [3,54]. Көшпелі халықтың ең қымбат қазынасы, өмір сүруінің кеңістігі – жер болды. Дана халқымыздың «ұлтарақтай болса да, Ата қоныс жер қымбат. ат төбеліндей болса да, туып-өскен ел қымбат» деуі бекер емес. Тумысынан мамыражай өмірді сүйген халқымыздың тыныштығы жолында бабаларымыз соғыс өртін тудырмау үшін бейбіт саясат ұстанған.

Ұлан-ғайыр далада бір шеті Қара теңізге, бір шеті Қытай теңізіне жеткен түркі бабалаларымыздың құрған мемлекетінің данағой басшылары ұрпақтарына тасқа қашап Мәңгілік Елдің мәңгілік өсиетін қалдырды. Сақ, үйсін, ғұндар, қаңлы кезеңдерінде қалыптасқан қоғамдық-саяси ой-сана, дәстүрлері күдіретті Түрік қағанаттары мемлекетінің орнауына негіз болды. Оған нақтылы дәлел - ғасырлар қойнауынан бүгінге жеткен «Күлтегін» ескерткіші. «Күлтегін ел үшін күндіз тыным таппаған, түнде ұйықтамаған, елдігін орнатып, жерін ұлғайтқан» деп жазылған осы ескерткіште [4, 49]. Тасқа қашап жазылған сөздердің негізгі мазмұны: мәңгілік ел орнатамыз деп өмір кешкен, сол үшін заманының ұлы империясы – Түрік қағанатын құрып, келешекке осыншама байтақ жерді, таусылмайтын байлықты, тозбайтын дәстүрді қалдырып кеткен Бумын, Істемі, Елтеріс, Құтлығ, Білге қағандар, дана Түй-ұқық, айбынды Күлтегін бәрі де күдіретті, ақылды, білікті қағандар. Бұл сөздер, біріншіден, кейінгі ұрпаққа жазып кеткен тарихи өсиет-өнеге болса, екіншіден, «Күлтегін» ескерткішінде «ашты тойындырған, жалаңашты киіндірген, азды көп қылған, кедейді бай еткен, тату елге жақсылық жасаған» деп жазылған сөздер ел басқарушы құрамының оқшауланып, саяси билік жүйесіне айналып, өз еліне, халқына қызмет етуді міндет ретінде мойындау түсінігінің қалыптасқанын айқындайды.

Ежелгі түркілердің «Мәңгілік Ел» ұғымын теориялық-философиялық тұрғыдан негізін салып берген түркілердің әйгілі ойшылы, философы Әбу Насыр әл-Фараби болды. Әл-Фараби саясат жөнінде өз кезеңіндегі терең ойлар айтқан ойшыл. Оның ілімі бойынша қоғамның құрылымы әлемнің құрылымына сәйкес келеді. Әл-Фарабидің саяси идеялары рахымды және рахымсыз қалаларды салыстыру арқылы беріледі (Ежелгі Грек тарихы бойынша «қала» деген түсінік «мемлекет» орнына қолданды). «Рахымды қалада» билеуші мен оның тұрғындарының дүние және бақыт жөнінде шынайы түсінігі бар. «Рахымсыз, күнәға батқан қалада» ондай ұғым жоқ [5, 76]. Данышпан бабамыз өз еңбегінде бақытқа жету жолында адамдардың арасындағы қайырымдылық пен түсінушілік, бір-біріне көмек беру, достық пен бейбітшілік, тәрбие мен тәлім әл-Фарабидің тұтас әлеуметтік-саяси теориясының ажырамас бір бөлігін құрайды.

Тарихтың ағымымен, орта ғасырда пайда болған жаңа түсініктермен бірге бабалар аманатын біте қайнастырған ойшыл, ұлы ғалым Жүсіп Баласағұн «Құтты білік» дастанында құқықтық мемлекеттің негізгі қағидаларын қадап берді. Дастанның басты идеясы – мемлекетті дұрыс басқару үшін қара қылды қақ жаратындай әділ заңның болуы. Ол кезде қазақ жеріндегі ғалымдар кең тараған парсы, араб тілдерінде жазатын еді. Бірақ солардың арасынан Жүсіп Баласағұн өз ана тілі түркі тіліне жанашырлық білдіріп, оны сақтап қалуды мақсат етіп өз шығармаларын ескі түркі тілінде жазды.

Мемлекет басшысының ақылға кең, болашақты болжай алатын көреген, білімі телегей теңіздей, зиялы да ізгі қасиетті болуын қалағанда Жүсіп Баласағұн саясаттың ғылымға, ғылым ашқан заңдылықтарға сүйеніп жасалуын айтады. Мұндай ой Платонның егер мемлекеттің патшасы фәлсафалық ой деңгейіне көтеріле алмаса мемлекет зұлымдықтың көріністерінен ешқашан да арыла алмайды деген пікірімен үштасып, сабақтасып жатыр. Айталық, жырдың бас кейіпкерлері Күнтолды – Әділ де кемеңгер хан, Айтолды – ақылды уәзір. Кемеңгер баба тілімен айтсақ, Күнтолды «Атқарды ісін ақылмен, саясатпен, саясатқа сай келер парасат кең» [6, 21].

Қазақ топырағында артында өшпес із қалдырған тұлға – Мұхаммед Хайдар Дулати. Мұхаммед Хайдар Дулати тарихшы-ғұлама, мемлекет қайраткері және де «Тарих-и-Рашиди» еңбегінің авторы. Кітап сол заманның мәдени-тарихи, саяси өмірін сипаттаған жазба мәдениеттің үлгісі.

Мұхаммед Хайдар Дулати «Тарих-и-Рашиди» кітабында мемлекетті басқаруда мынандай бірнеше шарт айтады [7, 85]:

- белгілі бір істі шешкенде патша өзін көпшіліктің бірі ретінде, ал басқаны өзіне әкім ретінде қоюы керек, өзі құптамаған үкімді ол басқаның қабыл алуын лайық деп санамасын;

- «мұсылманның шартын орындауды патша ғибадат санасын. Пайғамбар бұйырды, мүмүннің көңілін шаттыққа бөлеу – адамдардың барлық ғибадаттарымен тең». Мұсылман патша ұдайы мұсылмандардың мұқтажын өтеуге дайын болуы керек;

- патша халықты риза ету үшін үкімінде әлсіздік байқатпауға және алдамауға тиіс. Кез келген адамды риза ету үшін хақ (шындық) және шариғатқа қарсы іс жасамауы керек;

- патша елге төнген қауіптен қамсыз қалмауға тиіс, ол әмір мен басқарушының билігі мәңгі игілік пен бақыттың құралы екенін нақты білуі керек;

- патша менменсіп һәм тәкаппарланып халықты жәбірлеп, өзінен шошытпауға тиіс, қол астындағылаға, әлсіздерге игілік пен шапағат жасап, қара халықтың сүйіспеншілігіне бөленуге ұмтылуы керек;

- патша, не әкім парасатты болуы керек. Патша болып жатқан оқиғаларға, терең үңіліп қарауы керек, һәм әркім даналық, ақыл, ақиқат алдында оларды тудырған себепті айқындап даналық көзбен олардың зардабын көре білуі тиіс. Егер олар кәдекілгі іс болса, шариғат жолымен шешуге міндетті, ал егер мәселе шиеленісіп кеткен болса, онда оны парасаттылық нұрымен ұғуға тиіс.

Мұхаммед Хайдар Дулати шығармасындағы парасаттылық пен ізгілік мәселелері одан кейінгі ойшылдарға да үлкен азық болды.

Қазақ қоғамындағы бізге жеткен аса маңызды алғашқы саяси-құқықтық құжат – «Жеті Жарғы» саналады. «Жеті Жарғыда» нормалар тізбесі, қазақ қоғамындағы діннің рөлі, әлеуметтік топтар мен саяси ұйымның саяси-құқықтық белгілерінің сипаты беріледі. Ең ықпалды саяси күш – ақсүйектер тұқымы (төрелер) болып табылды. «Жеті Жарғыда» көрсетілгендей, сұлтан – жоғары билікті, үкіметті білдіреді, ал X ғасырдан бастап ол билікке ие дербес тұлғаны білдіреді. Ақсүйектерге жатпайтын халықтың қалған бөлігі «қара-сүйек» деп аталып, рулар мен тайпаларға бөлінді [7, 49].

Олардың арасында сот, әкімшілік және әскери билікке ие және сұлтандармен бірге мемлекет мәселелерін басқаруға қатысқан бидің (қазының) алатын орны маңызды болды. Сұлтанның билігі ылғи да абсолютті сипатта болған жоқ, тек Қасым ханның тұсында ғана бір орталыққа бағынған, күшті биліктің болғанын байқаймыз. Тәуке хан басқарған кезде бүкіл қазақ хандығының үш жүзінің аумағы оған құқықтық бағынышта және оның саяси ықпалында болды. Ол қайтыс болғаннан кейін әр түрлі дерек көздерінен кездестіргеніміздей, хандардың саяси билігінің әлсірегені байқалады.

Сөйтіп, XVIII ғасырға дейін қазақ даласындағы саяси ойлардың эволюциясында рухани әдет-ғұрыптың сақталуы мен дамуы байқалады. Сол заманның тарихшылары билеушінің моральдық қасиеттері мен саясаткерлер бойында парасатқа ерекше мән береді. Осылайша олар көзі ашық, адамгершілігі мол билеуші басқарып отырған мемлекеттің мінсіз үлгісін әзірлеуге тырысады. Сонымен қатар, тарихшы ғұламалар мемлекеттің саяси, әкімшілік құрылымымен қатар қоғамдағы болып жатқан саяси оқиғалардың барысын сипаттайды.

Тұтастай мың жыл уақыттан кейін жаңадан құрылған жас Қазақ Ордасының іргетасы бекіп, әлем тарихынан өз орнын ойып алатын мықты мемлекет құрды. Қасым хан мен Есім ханның ел тыныштығын күзетуі, Тәуке ханның хақ заңдары елімізге қой үстіне бозторғай жұмыртқалаған заман орнады. Бірақта мамыржай тыныш заманы ұзаққа бармай, алты бақан алауыздыққа ұшыраған кезеңді пайдаланып әуелі жоңғар, одан кейін мұжық орыс жерімізді отарлап қара түнек орнады.

Түнектен шығу жолында даламызда 300-ден астам көтерілістерті бастан өткерді. Ақыры аңсатқан күн туып, тәуелсіздік алдымыздан жарылқады. Дағдарыстан көз ашпаған жаһанданған заманда Қалыптасқан ел мәртебесіне ие болдық. Бабалар өсиеті бұзылмады.

Ел мен ұлттың бейбіт өмірін бұзатын саясат – саясат емес. Ұлтымыздың түсінігінде саясат ұғымын, философиясын Қаз дауыста Қазыбек бидің сөзімен аяқтаймын «... досымызды сақтай білген елміз, дәм-тұзды ақтай білген елміз».

Әдебиеттер тізімі:

1. Антология мировой политической мысли: в 5 т. – М.: Мысль, 1997.
2. Әбдіғалиев Б.Б., Жамалов Қ. Ж., Сатершинов Б.М. Саяси ой тарихы. – Алматы, 2003.
3. Көмеков Б., Галиев А. Мөде қаған. Тарих, тұлға, уақыт («Шығыстың ұлылары» топтамасы). – Алматы: «Аруна» баспасы, 2007. – 96 бет.
4. Айдаров, Ф. Күлтегін ескерткіші: зерттеунама. – Алматы: Ана тілі, 1995. – 230 бет.
5. Қазақ халқының философиялық мұрасы. Жиырма томдық. Т. 16. Фарабитану / ғылыми редакторы Ә. Нысанбаев; құрастырушылар: Ә. Нысанбаев, Ф. Құрманғалиева; аударғандар: Т. Ғабитов, Қ. Затов, Ә. Әлімжанова және т. б. – Астана: Аударма, 2006. – 436 б. – (Мәдени мұра).
6. Әдеби жәдігерлер. Жиырма томдық. Т. 5. Жүсіп Баласағұн. Құтты білік / Көне түркі тілінен аударып, алғы сөзі мен түсініктерін жазған А.Қ.Егеубаев. – Алматы: Таймас, 2007. – 536 б. – (Мәдени мұра).
7. Мұхаммед Хайдар Дулати. «Тарих-и Рашиди». – А., 2003.
8. Есім Ф. Қазақ философиясының тарихы. – А., 2006.

Бүлекбаев С.Б., Алямова З.А.

К ВОПРОСУ О ВКЛАДЕ НОМАДОВ В МИРОВУЮ ЦИВИЛИЗАЦИЮ

Многих выдающиеся люди, анализирующие причины современного системного кризиса современности, приходят к выводам, суть которого состоит в том, начало этого кризиса лежит в прошлом. Точнее, то, что происходит сейчас, есть вполне ее закономерный итог. И главная его причина заключается в том, что многие базисные идеи и ценности Запада, его мировоззренческими установки, возникшие в Новое Время, долгое время казавшиеся магистральным путем человечества, как наглядно еще раз показал современный мировой кризис, оказались ошибочными.

Согласно Торчинову Е. А.: «В настоящее время серьезным ученым все яснее становится тупиковость так называемого «магистрального пути развития мировой цивилизации», то есть американской и западноевропейской модели постиндустриального общества и всего «духа капитализма», стимулирующего все новое и новое потребление и формирующего новые, и большие, потребности и привязанности во имя расширения производства, приносящего новые прибыли, вновь и вновь повышая уровень спирали потребления. Этот путь не может быть императивным для всего человечества хотя бы потому, что если бы вдруг по мановению волшебника народы Индии, Китая и всего «третьего мира» обрели возможность жить на уровне среднего американца, то ресурсы планеты и ее биосфера этого просто не выдержали бы и вместо рая либерального «конца истории» по Фукуяме мы получили бы ужасы Апокалипсиса.

И может быть, ценностные установки буддийского монаха, даосского отшельника, конфуцианского «благородного мужа», мусульманского суфия и православного исихаста с их приоритетом духовного делания над круговертью материальных интересов, удовлетворения старых потребностей и расширенного формирования новых, их призыв к преодолению влечений и аффектов, их преданность супраиндивидуалистическим ценностям в большей степени гармонируют с путем выхода из тупиков современной цивилизации и движением к обществу будущего, чем этика накопления и приумножения и «дух предпринимательства» [1, с.538].

Если дело обстоит так, то нужно, видимо, основательно проанализировать ее исходные мировоззренческие основания, пересмотреть или, по крайней мере, уточнить некоторые ее понятия, связанные с развитием современного общества по западной модели, а также искать альтернативные Западу пути общественного развития.

Как известно, принципиальной характеристикой европоцентристских теорий на протяжении всех полутора веков было преобладание положения об однолинейности развития на новом этапе мировой истории, что означает необходимость или даже неизбежность вхождения всех стран в систему западного капитализма. Как предполагалось, это и составляет сущность прогресса как процесса и цели, оправдывающей существование общества.

Все прошлые варианты социальной регуляции, достижения и ценности подлежали оценке только с точки зрения подготовки общества к вхождению в созданную Западом современность. Поэтому культура прошлого на любом уровне оценивалась с точки зрения ее пригодности для осуществления движения в будущее уже открытое Западом. Всякого рода местное и историческое своеобразие